

Historii. Tę część kończy bardzo osobiste wspomnienie Krzysztofa Filipkowskiego o Ojcu. Część zasadniczą publikacji stanowi osiemnaście artykułów zestawionych w działach: Region oraz Varia.

W dalszej części wystąpienia dr Gieszczyński pokrótce przedstawił sylwetkę Profesora Tadeusza Filipkowskiego jako człowieka i badacza, współpracownika w Instytucie Historii, wspomniawszy również ostatnie z Nim spotkanie. Drogę naukową Profesora, zakres Jego badań oraz dorobek naukowy zaprezentował dr Karol Sacewicz. Przypomniał, że główne pole badawcze Tadeusza Filipkowskiego stanowiła historia oświaty oraz dzieje Warmii i Mazur. Podkreślił, że mimo upływu lat Jego prace oparte na solidnym warsztacie naukowym nie tracą na swej aktualności. W części oficjalnych wystąpień głos zabrał też Krzysztof Filipkowski, który wzruszony spotkaniem przede wszystkim dziękował za obecność i przygotowaną publikację godnie upamiętniającą Jego ojca. W dalszej części wystąpień głos zabrali dziekan Wydziału Humanistycznego UWM dr hab. Norbert Kasperek oraz kierownik Zakładu XX Wieku dr hab. Dariusz Radziwiłłowicz. W krótkich wystąpieniach Profesora Filipkowskiego wspominali również długoletni dyrektor Biblioteki Pedagogicznej w Olsztynie Marian Filipkowski, siostra Profesora – dr hab. Zofia Filipkowska, a także pracownicy Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych – dr hab. Roman Jurkowski oraz dr Izabela Lewandowska.

Na zakończenie spotkania wszystkim obecnym wręczono ww. publikację. Przy lampce wina była też okazja do wspomnień i koleżeńskich rozmów. Wszyscy wcześniej zabierający głos w sposób szczególny podkreślali jedną cechę Profesora – Jego „normalność”. Pamiętajmy o tym i niech będzie ona dla nas wyznacznikiem w kontaktach zarówno koleżeńskich, jak i naukowych.

Magdalena Kołodzińska, Izabela Lewandowska

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

BYDGOSKIE SPOTKANIE BADACZY KULTURY PAMIĘCI. OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA, BYDGOSZCZ 14–15 LISTOPADA 2011 ROKU

Kultura pamięci jako przedmiot badań ma stosunkowo nieodległą tradycję. Termin ten wprowadził do obiegu naukowego niemiecki egiptolog i kulturoznawca Jan Assmann w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku. Jego zdaniem kultura pamięci jest zjawiskiem uniwersalnym, nierozzerwalnie związanym z tym, co buduje wspólnotę społeczną. Określa ona stosunek społeczeństwa

do przeszłości, coś, z czym wiąże ono swoje nadzieje i oczekiwania, tworzy system wartości oraz horyzont czasowy, w którym się samookreśla. Jednocześnie stanowi ważny czynnik budowy tożsamości grupowej, określając to, czego członkom grupy nie wolno zapomnieć. Badania z tego zakresu mają wymiar interdyscyplinarny i w ostatnich latach dynamicznie rozwijają się także w Polsce. Świadczy o tym fakt zgłoszenia przez naukowców z kilku ośrodków naukowych kraju ponad 30 referatów na ogólnopolską konferencję naukową „Kultura pamięci”, która odbyła się w Bydgoszczy w dniach 14–15 listopada 2011 r. Zorganizowały ją miejscowe środowiska naukowe w ramach realizowanego w tym mieście projektu „Pamięć Bydgoszczan – archiwum historii mówionej”. Z uwagi na dużą liczbę zgłoszonych wystąpień część obrad prowadzona była w sesjach paralelnych.

Otwierając konferencję, J. M. Rektor Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego prof. dr hab. inż. Józef Kubik podkreślił, iż obowiązkiem każdego człowieka jest ocalić od zapomnienia pamięć pokoleń i temu służyć ma organizowane w Bydgoszczy Archiwum Historii Mówionej. Występująca jako pierwsza w sesji I Aldona Chlewicka (UKW) w multimedialnej prezentacji „*Pamięć Bydgoszczan*” – *Archiwum Historii Mówionej* przedstawiła cele i zadania oraz formy realizacji tego projektu. Efekty prac (m.in. relacje ustne, dźwiękowe zasoby źródłowe radia i telewizji, wywiady prasowe, zbiory różnych instytucji, organizacji pozarządowych i osób prywatnych) prezentowane są na stronie internetowej Archiwum pod adresem <pamiecbydgoszczan.ukw.edu.pl>.

Jacek Woźny (UKW) w referacie *Pomniki, miejsca pamięci, domeny symboliczne* przedstawił interesującą analizę ewoluowania treści i znaczenia poszczególnych terminów w ostatnich dwu wiekach. Skupił się zwłaszcza na omówieniu mechanizmów, które doprowadziły do wykształcenia się całkowicie nowego pojęcia funkcjonującego w przestrzeni społecznej, jakim jest „domena symboliczna”.

Maria Barbara Piechowiak-Topolska (Uniwersytet Zielonogórski) w referacie *O nośności i skutkach kresowych fascynacji w XIX i XX w. (ich stan w pamięci społecznej, elementy integracji oraz dezintegracji)* zwróciła uwagę na wpływ wielokulturowości Kresów na kształtowanie się tożsamości grupowej ich mieszkańców.

Albert Kotowski (UKW) w wystąpieniu *Polska i niemiecka świadomość historyczna* omówił podobieństwa i różnice w postrzeganiu ważnych wydarzeń historycznych przez opinię społeczną obu narodów.

W referacie *Katyń i anty-Katyń. O polskim i rosyjskim dyskursie historycznym* Zbigniew Karpus (UMK) omówił podejmowane przez część rosyjskich historyków próby budowy w świadomości społecznej Rosjan tzw. anty-Katynia. Zbrodni katyńskiej przeciwstawiają oni rzekome ludobójstwo dokonane przez państwo polskie na jeńcach sowieckich wziętych do niewoli w trakcie wojny polsko-rosyjskiej w 1920 r.

Na zakończenie tej części obrad wystąpiła mgr Ilona Wierzbowska (Muzeum Oświaty, Bydgoszcz) z prezentacją multimedialną *Bydgoscy nauczyciele*

w świetle dokumentów i relacji Muzeum Oświaty w Bydgoszczy. Muzeum zgromadziło dotychczas 50 biogramów nauczycieli. Jako przykład referentka przedstawiła materiały dotyczące Floriana Kai, w tym nagranie z jego opowieścią o swoim ojcu, działaczu plebiscytowym na Warmii i Mazurach w roku 1920.

Sesja II konferencji poświęcona została głównie prezentacji teoretycznych i praktycznych osiągnięć w gromadzeniu i przetwarzaniu relacji świadków. Jako pierwsza wystąpiła Joanna Zętar z Lublina, która w prezentacji multimedialnej *Pamięć Miejsca – działania Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” na rzecz zbierania, przetwarzania i popularyzacji wielokulturowej historii Lublina za pomocą nowych mediów* przedstawiła dokonania swojego ośrodka i realizowane aktualnie projekty. „Brama Grodzka – Teatr NN” jest miejską instytucją kultury, która oprócz zbierania, archiwizowania i przetwarzania relacji ustnych tworzy różne płaszczyzny komunikacji z odbiorcą. Jedną z nich są strony internetowe, np. <www.leksykon.teatrnn.pl>, który jest kompendium wiedzy o wielokulturowości Lubelszczyzny (2200 haseł), strona <www.biblioteka.teatrnn.pl>, gdzie przechowuje zgromadzone materiały źródłowe oraz strona <www.makieta.teatrnn.pl> pozwalająca wirtualnie wkroczyć w przestrzeń nieistniejącego już przedwojennego miasta.

Agata Maksimowska (Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie) zaprezentowała referat *Pamięć sztetla na Białorusi a współczesne projekty kulturalne*. Wirtualny Sztetl to portal, którego celem jest upamiętnienie i popularyzacja kultury oraz spuścizny Żydów polskich. Dotychczas zarejestrowano informacje z ponad 2100 miejscowości, na dziejach których swe piętno odcisnęli mieszkańcy pochodzenia żydowskiego.

Doświadczenia ośrodka olsztyńskiego przedstawiła Izabela Lewandowska (UWM) w referacie *Olsztyńskie badania i działania w kręgu „oral history”*. Zwróciła ona uwagę na wielotorowość inicjatyw podejmowanych w środowisku olsztyńskim. Obok referentki, która zajmuje się głównie metodologią *oral history*, kwestie realnego zbierania i utrwalania relacji świadków podejmują także stowarzyszenia „Tratwa” i „Borussia” oraz Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych. Regionalna telewizja wyemitowała cykl reportaży Edwarda Cyfusa pt. *Warnijo* opartych na nagranych przez niego wywiadach przeprowadzonych ze starymi Warmiakami. Swe wystąpienie referentka zakończyła apelem o zjednoczenie rozproszonych wysiłków, tak aby ośrodek olsztyński mógł stworzyć Archiwum Historii Mówionej na wzór lubelskiego, warszawskiego czy wrocławskiego.

Jako ostatni, głos w tej sesji zabrał Marek Mutor z Wrocławia, który w prezentacji *Nowoczesne metody prezentowania wydarzeń historycznych na przykładzie projektów Ośrodka „Pamięć i Przyszłość”* omówił metodologiczne i praktyczne założenia multimedialnej wystawy „Solidarny Wrocław”. Dzięki odpowiedniemu doborowi prezentowanych treści i aranżacji przestrzeni wystawowej autorom projektu udało się „wciągnąć” zwiedzających do samodzielnego, interaktywnego pozyskiwania wiedzy o przedstawianej rzeczywistości historycznej.

W sesji III pierwszy referat *Świadek a badacz: Czas – Pamięć – Interpretacja* wygłosił Marcin Rudowicz (Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy). Autor skupił się na zagadnieniach tzw. psychologii pamięci i rozważaniach, na ile wspomnienia, które są jedynie reprezentacją rzeczywistości, mogą stanowić wartościowy materiał źródłowy.

Kolejny referat *Przyczynki do metodologii zbierania i wykorzystywania relacji* przedstawił Włodzimierz Jastrzębski (UKW). Poruszył w nim kwestie miejsca i roli relacji naocznych świadków w warsztacie badawczym historyka. W tym kontekście bardzo istotne mogą być rozmaite akta sądowo-śledcze, aczkolwiek często są one tendencyjne (np. te z okresu PRL). Autor omówił również metodologię tworzenia źródeł wywołanych, przestrzegając przed stawianiem pytań pod z góry przyjętą tezę. Zbieranie wartościowych naukowo relacji wymaga wysokich kwalifikacji ankietera – tym wyższych, im odleglejszych czasów dotyczy materia wywiadu.

Tematem referatu pt. *„Holokaustowe” reportaże Hanny Krall a dyskurs pamięci*, przedstawionego przez Annę Dobiegałę (Uniwersytet Gdański), były zagadnienia związane z rolą pamięci w tradycji judaistycznej. W tym kontekście proza Hanny Krall jest „z pamięci, o pamięci i dla pamięci”. Zasadne jest też pytanie, czy dyskurs pamięci jest wartościowszy niż dyskurs historii w opisie tragedii Holokaustu.

Tamara Włodarczyk (Uniwersytet Wrocławski) zaprezentowała referat *Metoda „oral history” na przykładzie projektu „Życie żydowskie na Dolnym Śląsku w latach 1945–1997” realizowanego przez Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”*. Na podstawie licznych wywiadów z przedstawicielami różnych środowisk żydowskich autorka przedstawiła niezwykle złożoną kwestię tożsamości narodowej członków tej społeczności.

W prezentacji multimedialnej *Kultura pamięci kaszubskiego pogranicza. Specyfika ziemi bytowskiej* Cezary Olbracht-Prondzyński (Uniwersytet Gdański) omówił historyczno-polityczne czynniki kształtowania się tradycji kaszubskiej. Do najważniejszych z nich zaliczył: odrębność wobec tradycji polskiej, tradycje zaborcze (organicznikowska samoorganizacja, a nie irredenta), „niechlubną” pamięć o II RP, dramat wojny i jej skutki, specyfikę doświadczenia PRL, upodmiotowienie obywatelskie i etniczne.

Marcin Jarzabek (Uniwersytet Jagielloński) w prezentacji *Polityka pamięci II Rzeczypospolitej wobec „Wielkiej Wojny” – międzywojenne źródła pewnego marginesu współczesnej polskiej pamięci kulturowej* zestawiał i porównał ze sobą dwa pojęcia: „polityka pamięci” oraz „kultura pamięci”. Na to pierwsze składa się – za Jeffreyem Olickiem – dyskurs władzy, upamiętnienie, historiografia oraz „zarządzanie” miejscami pamięci. Kultura pamięci obejmuje zaś obok polityki pamięci także pamięć komunikacyjną (i biograficzną) oraz pamięć kulturową.

Kolejny referat *Emigracyjne „Wiadomości” i kultura pamięci (wybrane zagadnienia z okresu powojennego)* zaprezentował Marcin Lutomiński (UMK). Stwierdził on, iż na emigracji panował swoisty dyktat roztrząsania przeszłości

i tą drogą podążyły też londyńskie „Wiadomości”. Silnie akcentowano np. pamięć o narodowym wieszczu – Adamie Mickiewiczu. Po II wojnie światowej opublikowano pokaźną liczbę tekstów pamiętnikarskich. W konkluzji autor stwierdził, iż pismo odegrało znaczącą rolę w rozwijaniu i utrwalaniu kultury pamięci związanej z etosem emigranta.

Tomasz Bugaj (Uniwersytet Opolski) przedstawił referat *Wywiady narracyjne z represjonowanymi w Związku Radzieckim świadkami Jehowy: problemy metodologiczne na przykładzie badań własnych*. Autor stwierdził, iż podczas przeprowadzania wywiadów niezwykle ważna jest zdolność do empatii i umiejętność kontrolowania własnych emocji ze strony ankietera. Język wywiadów nie stanowi problemu, o ile pamięta się o prawidłowej interpretacji kulturowych znaczeń określonych zwrotów i fraz funkcjonujących w środowiskach prześladowanych (własny żargon, slang).

Jako ostatni w sesji III wystąpili Łukasz Mamert Nadolski (Muzeum Wojsk Lądowych, Bydgoszcz) z prezentacją multimedialną *Wiarygodność wspomnień lotników w konfliktach XX wieku*. Omówił on interesującą kwestię wiarygodności relacji lotników dotyczących liczby zestrzeleń. Czynniki wpływające na ową wiarygodność można podzielić na pozytywne (m.in. wysoka technologia, przewaga wyszkoleniowa, dobra widoczność z kabiny, walka na małej wysokości, strona zwyciężająca) i negatywne (m.in. niska technologia, słabe wyszkolenie, walka na dużej wysokości, strona przegrywająca). W konkluzji autor skonstatował, że lotnicy nie kłamią, tylko źle interpretują.

Sesja IV poświęcona była rozważaniom nad pamięcią historyczną w Stanach Zjednoczonych, Australii, Anglii, Francji, Niemczech. Zaprezentowano także konkretne projekty realizowane przez różne ośrodki w Polsce.

Anna Garczewska (Toruńska Szkoła Wyższa) w referacie *Polityka historyczna i pamięć zbiorowa w krajach common law na wybranych przykładach* omówiła sytuację prawną Indian na kontynencie amerykańskim. W dotychczasowej popkulturze często dominowały krzywdzące stereotypy i uprzedzenia dotyczące ludności autochtonicznej. W ostatnim czasie pojawiły się próby przełamania tych stereotypów (np. w niezależnych produkcjach filmowych). Podobne procesy zachodzą także w Australii i Nowej Zelandii w odniesieniu do aborygenów i ludności maoryskiej.

W prezentacji multimedialnej *Pamięć pełna aktywności. Angielskie pomysły na kształtowanie świadomości historycznej* Adam Piwek (Uniwersytet Wrocławski) omówił model nauczania historii w Anglii. Dzieci w wieku 7–11 lat uczą się historii lokalnej i starożytnej, mając lat 12–14 realizują pełny i obowiązkowy kurs historii od IX do XXI wieku, w wieku 14–16 lat wybierają (opcjonalnie) tematyczne kursy historii dotyczące zagadnień szczegółowych (np. przestępczość i karalność) lub kwestii ogólnych (np. historia XX wieku). Treść prezentowana uczniom ma charakter drugoplanowy, gdyż zasadniczym celem kształcenia jest nabycie określonych umiejętności, wdrożenie do samodzielnego myślenia i analizowania tekstów.

Monika Opióła (UKW) w referacie *Polityka historyczna Francji od ministra Talleyranda do prezydenta Sarkozy'ego* omówiła ewolucję założeń i form realizacji francuskiej polityki historycznej. Z uwagi na limitowany czas wystąpienia autorka skupiła się na cezurach krańcowych przyjętego zakresu chronologicznego, odsyłając zainteresowanych całością problematyki do wersji drukowanej swojego referatu.

Krzysztof Garczewski (Toruńska Szkoła Wyższa) w referacie *Polityka historyczna we współczesnych stosunkach polsko-niemieckich* zwrócił uwagę, że polityka historyczna realizowana w Polsce i Niemczech odgrywa odmienną rolę w kształtowaniu wzajemnych stosunków obu narodów. W Niemczech bardzo widoczny jest np. konflikt pomiędzy pamięcią indywidualną a zbiorową.

Anita Garbat oraz Agnieszka Karpeta (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) zaprezentowały referat *Nauczyciele historii w relacjach, wspomnieniach uczniów (1918-1989)*. Autorki na bazie osobistych doświadczeń przedstawiły proces kształtowania się koncepcji zebrania i naukowego opracowania relacji uczniów o nauczycielach historii.

Magdalena Krysiak (UAM) wygłosiła referat *O sposobie uprawiania polskiej kultury pamięci na przykładzie słów-kluczy piśmiennictwa związanego z upamiętnieniem komunistycznej przeszłości*. Referentka przeanalizowała „Biuletyn” Instytutu Pamięci Narodowej pod kątem językoznawczym. Jej zdaniem autorzy publikujący w „Biuletynach” posługują się często frazeologią zaczerpniętą z epoki komunistycznej, niejednokrotnie mają trudność z zerwaniem z „nowomową” ówczesnej epoki. Nie zmieniają tego deklaracje o dążeniu do prawdy, sprawiedliwości i kultywowaniu wartości narodowych.

W prezentacji multimedialnej *Edukacja historyczna na przykładzie projektów Ośrodka „Pamięć i Przyszłość”* Wojciech Kucharski przedstawił zasadnicze cele i formy działania wrocławskiego ośrodka „Pamięć i Przyszłość”. Referent na przykładzie wystaw: „Pociąg do historii”, „Rzeka – miasto – ludzie” oraz gier miejskich o różnorodnej tematyce omówił także możliwości aktywnego włączania młodzieży do działania w przestrzeni miejskiej.

Kolejny prelegent Marek Romaniuk (Archiwum Państwowe w Bydgoszczy) w referacie *Archiwa pamięcią narodów* zaprezentował zasoby archiwalne Bydgoszczy, będące ważnym źródłem w badaniu kultury pamięci miasta, regionu czy kraju.

Aleksandra Kłaput-Wiśniewska (Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego, Bydgoszcz) wygłosiła referat *Świadkowie o kulturze muzycznej powojennej Bydgoszczy*, w którym przedstawiła dokonania Pracowni Kultury Muzycznej Pomorza i Kujaw Akademii Muzycznej w Bydgoszczy, która od 20 lat zbiera świadectwa kultury muzycznej w mieście i regionie. Internetowa multimedialna baza danych Pracowni znajduje się na stronie <www.archiwummuzyczne.pl>.

Jako ostatni wystąpił Sebastian Zaborowski (Uniwersytet Łódzki), który w referacie *Współczesny stosunek do Polski Ludowej i socjalizmu w historiach*

mówionych nauczycieli akademickich Uniwersytetu Łódzkiego przedstawił swoje doświadczenia z badań w środowisku łódzkich nauczycieli akademickich na temat postrzegania przez nich okresu PRL. Autor dostrzega wyraźny rozdźwięk pomiędzy oficjalnym obrazem dziejów przedstawianym przez zawodowych historyków a wspomnieniami ludzi żyjących w tamtych czasach. Jednym z wniosków wynikających z wypowiedzi respondentów jest brak negacji ustroju socjalistycznego. Jest to zdaniem autora weryfikacja mitu, że społeczeństwo w czasie PRL masowo stawiało opór czy też walczyło z władzami i ustrojem.

Konferencja stanowiła ciekawy przegląd stanu i perspektyw badań nad kulturą pamięci społeczności lokalnych prowadzonych w różnych ośrodkach naukowych w kraju. Dowiodła, iż jest to problematyka ważna i nośna naukowo, a równocześnie niezmiernie potrzebna społecznie. Na zakończenie konferencji organizatorzy zapowiedzieli dwuletnią cykliczność tego typu spotkań, tak aby stworzyć stałe forum wymiany informacji i doświadczeń dla badaczy zajmujących się kulturami pamięci.

Izabela Lewandowska

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

TURYSTYKA HISTORYCZNA NA POGRANICZU MAZOWSZA I MAZUR

W dniach 10–11 maja 2012 r. w Ciburzu k. Lidzbarka Welskiego odbyła się konferencja naukowa dotycząca szeroko rozumianego pogranicza kulturowego między dwiema historycznymi krainami: Mazowszem a ziemiemi pruskimi, przyjmującymi kolejno nazwy państwa krzyżackiego, Prus Książęcych, państwa pruskiego, Prus Wschodnich, a po II wojnie światowej Warmii i Mazur.

Konferencję zorganizował Welski Park Krajobrazowy przy współpracy z Instytutem Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM pod honorowym patronatem Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Komitet naukowy stanowili dr hab. Kazimierz Grażawski, prof. UWM oraz mgr inż. Krzysztof Główczyński, dyrektor WPK.

W części wprowadzającej odczytano list intencyjny wystosowany przez wojewodę warmińsko-mazurskiego Mariana Podziewskiego, głos zabrała też radna sejmiku województwa Bernadeta Hardejuk, która odczytała list od marszałka, przemawiał starosta powiatu działdowskiego Marian Janicki oraz